

HALÁSZ TIBOR

A "6+6" egy lehetséges értelmezéséről*

Változó világunkban természetes, hogy az iskola sem maradhat változatlan. Magyarországon most egy átmeneti időben élünk, így ma elsősorban – az iskolának is – a jövőt kell előkészíteni. A változásnál tehát nem szabad, hogy csak a jelen – sok "irányból" érkező – taktikai igényeit vegyük figyelembe.

A közoktatás átalakításához előrelátó megfontoltságra és olyan átmeneti időszakra van szükség, amelybe az előkészítés, az ellenőrző kísérletek és a megvalósítás első fázisa kapkodás nélkül belefér. Ugyanakkor az volna a jó, ha az iskola már tegnap a megváltozott holnapra készíthette volna fel a gyerekeket.

Jelenlegi életünk tele van ilyen ellentmondásokkal. Ezek feloldására, áthidalására csak széleskörű összefogással, nagyon tudatos, kemény, összehangolt munkával van remény. A közös munkához azonban nyilvánosságra kell hozni az előrelépés terveit, legfőbb szempontjait, alap gondolatait, mert csak ezek ismeretében lehet kialakítani azt az elképzelést, amelyet a szakmai többség a siker reményében elfogad, korrigál, vagy jelentősen megváltoztat.

A lényeg megkeresése, kimondása és az együttműködés erősítése érdekében jötünk össze mi is itt Szegeden, a "6+6"-os iskolák első magyarországi konferenciáján. Vegyük sorra és vitassuk meg a fontosnak tartott gondolatokat, kérdéseket.

Miért szükséges a változás közoktatásunkban?

– Nem kell politikusnak lenni ahhoz, hogy lássuk, még a sikeresen induló társadalmi változások kiteljesedéséhez és tartóssá válásához is nélkülözhetetlen az *újat segítő és hatékony iskola*. Nálunk mindkét szempontból tartalmi, szemléleti és ezeket segítő szerkezeti változásokra van szükség a társadalomban, meg az iskolákban is.

* "A 6+6-os iskolák első magyarországi konferenciáján" Szegeden, 1991. június 24-én elhangzott előadás rövidített változata.

A segítséghez tudni kellene, milyen lesz az ezredforduló Magyarországa, és mit, milyen formában biztosít a közeljövő társadalmá az iskoláknak. Ennek érdekében minél előbb meg kellene, hogy szülessen az összehangolt közoktatási, szakoktatási és felsőoktatási törvény. A változást eredményező konkrét munka csak ezek ismeretében gyorsulhat fel.

A hatékonyság javítása nagyon sok tényező "szorzatától" függ, tehát az egyik zéró volta semmivé teheti a többi hatását is. A legfontosabb ilyen tényezők: a tanári munka minősége és (ezzel arányos) autonómiája, a társadalom minőség iránti igénye és a feltételek biztosítottága. Jó volna, ha ezek közül csak egy tartozna a pedagógusok felelősségi körébe. Mivel sajnos nem így van, *változni kell a közoktatás külső feltételeinek és irányításának is.*

– A 8 osztályos általános iskola túlélte önmagát, nem tud eleget tenni alapvető feladatainak. Az alsó tagozat a gyerekek többségének kevés időt biztosít az alapkészségek és –képeségek kialakítására, pedig ebben most még nincs is benne az idegen nyelv erőteljes beindítása. A felső tagozat 4 éve – az alacsony életkor miatt – kevésnek bizonyult az egységes alpműveltség megszerzésére és rossz helyen "töri ketté" ezt az oktatási–nevelési folyamatot. Korán, 14 évesen pályaválasztásra kényszeríti a gyerekek többségét.

– A múlt nem igényelte és nem is honorálta az értelmes munkát (nem csak az értelmiségi területen). Az elmúlt évtizedekben ezért összerosódott az úgynevezett "elit"– és "tömegoktatás", ami egyiknek sem használt. Más szempontból is egysíkúvá vált az általános iskola, ugyanakkor a középiskolák sem biztosítanak kielégítő választási lehetőséget az egyéni törekvések érvényesítéséhez.

Az 1978–as "tantervi reform" óta közel másfél évtized telt el. Ez olyan hosszú idő, hogy már alapvető társadalmi és politikai változások nélkül is újra kellene gondolni az egész közoktatást.

1978–ban a tantárgyak többségénél jelentős tartalmi, szemléleti és módszertani változást vezettek be. Az elmúlt évek tapasztalatai megbízhatóan minősítik ezeket a megvalósított elképzeléseket. Jelentős előrelépést és súlyos hibákat egyaránt tapasztalhatunk ezekben a változásokban a régi, 1978 után is tovább élő alapstruktúrára tarthatatlanságától függetlenül is. Szemléltetésként említsünk meg ezek közül a hibák közül néhányat, az eredmények felsorolása nélkül.

A tantárgyak kidolgozói "megálmodták" a teljességre törekvő korszerű tananyagot, amit mindenkinek egyformán meg kell tanulni. Így például minden gimnazista minden tantárgyat (kis túlzással) úgy tanul, mintha egyszerre akarna orvos, mérnök, közgazdász, olimpikon vagy bármi más lenni. A tervezés hat napos, a megvalósítás öt napos munkahéttel történt. Ez a maximalizmus egyik gyökere.

Sokszor az jelenti a korszerűt, hogy a tudomány viszonylagosan új eredményeit is tanfjúk a hagyományos tananyaghoz kapcsolva. Ez gyakran úgy történik, hogy amit eddig az egyetemen tanítottak, abból átkerül egy rész a középiskolába. A középiskola tananyagából az általános iskola felső tagozatába csúszott néhány részlet, onnan meg valami más az alsó tagozatba. Ez a túlterhelés másik oka.

Tanfításunk alapvetően tartalomcentrikussá vált, pedig célként ennek az ellenkezőjét tűztük ki. A mennyiség eluralkodása miatt nem jut idő, energia, figyelem az "érlelésre", a kapcsolatok felismerésére, az önállóság örömére, a szépségre, a humánumra, az erkölcsre, a készségek és képességek sokoldalú harmóniájára stb, vagyis

arra, ami egy életen át elkísérné tanítványainkat.

A középiskolák jó része felvételi előkészítőként működik, mert csak azt várják el tőle, hogy tanítványai bekerüljenek az egyetemekre és főiskolákra.

Az osztályozás viszonylagossá vált, hiszen például a felvételire készülő a neki fontos tantárgyakból nehezen kap jelest, de annál, aki eből a tantárgyból nem felvételizik, könnyebben fog a toll, mert csak így vihet 60 pontot az is, aki nem kivételes tehetség. Már itt megtanítjuk az "összekacsintás" célszerűségét. Az általános iskolákban szerzett elégséges és közepes érdemjegyek értékéről az ipari tanulók tanárai tudnak a legtöbbet. A bukásmentes iskola hatása még mindig él, hisz oly kényelmes.

Mindenki bővíthetné a gondok listáját, vagy vitathatná a felsoroltak helyességét, de az nem vonható kétségbe, hogy *változás kell a közoktatás, az iskola belső életében is, a tartalom, a szemlélet, a módszer és a szerkezet területén egyaránt.*

A hibák kijavításán kívül, mire kell még figyelmet fordítani

- Talán sértően természetesnek tűnik, de mégis hasznos kimondani: nem szabad újabb hibaforrásokat beépíteni a rendszerbe. Ezért a nosztalgia, a máshol látottak túlértékelése, a meglévő jó eltékozlása, a részérdekek túlhangsúlyozása, az egységes rendszerben gondolkodás megsértése, és sok más hasonló "büntől" mentes legyen az, aki bekapcsolódik ebbe a felelősségteljes munkába.

Ugyanakkor, az előzőek ellentéte is igaz: alapozni kell a hazai hagyományokra; figyelembe kell venni a nemzetközi tapasztalatokat; kritikusan kell szemlélni a régi sikerek forrását, mert nem biztos, hogy jól illeszthető az új rendszerbe is; senki alapvető érdeke nem sérülhet; az összhangra törekvés nem okozhat monotóniát stb. A részkérdések megítélésénél tehát a *mérték* megválasztása döntő lehet.

- A *lényeg* felől célszerű megközelíteni a megoldást, és ez *nem az iskola "üres" struktúrája*, hanem, sokkal inkább a fejlődéslélektan megállapítása (a tanuló), a társadalom igénye (a jövő), az ország helyzete és lehetőségei (a jelen), a meglévőre építés (a múlt eredménye) és a fokozatosság. Ezek között kell az optimumot jelentő kompromisszumot megkeresni.

Az oktatás-nevelés folyamatában három életkor tűnik meghatározónak: iskola-kezdés a 6. évben, a 12 éves kor, mert a fejlődésben e körül következik be jelentős változás, és a 16. év, mint a kötelező oktatás felső határa.

A társadalom érdeke elsősorban az alkalmazható tudást, a későbbi pályaválasztás lehetőségét, az egyéni képességek érvényesülésének biztosítását, az esélyegyenlőség (falu-város, szegény-gazdag) elősegítését, előre ismert, egyértelmű és teljesíthető követelményeket, jó tanári munkát, örömtelibb iskolát és az egész népeiséget figyelembe vevő rendszert igényel.

Az ország gazdasági lehetőségei csak okos és fokozatos megoldást tesznek lehetővé. Ezt erősen befolyásolja a tantervek számának és földrajzi elhelyezkedésének, valamint a tanárok szaktárgyi képezésének a tudomásul vétele is.

- A hibák egy részét menetközben, vagy utólag vesszük észre. De nem mindegy, hogy milyen súlyos hibák lesznek ezek. A kísérleti iskolák felelősége tehát nagy.

Ezért nem fogadható el az olyan törekvés, amelyben a kísérleteket elsősorban önmaguk előnyös helyzetének biztosítása érdekében akarják indítani néhány iskolában, és a tapasztalatokat nem teszik ismertté, sőt pénzért árusítják.

- A tanárral szemben támasztott újabb igények csak akkor teljesíthetők, ha javulnak a körülmények, a tanár önállóságot kap és sajátjának érzi a feladatát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenkinek mindent (tanterv, tankönyv stb.) magának kell megcsinálni, mert ez nem önállóság, hanem magárahagyatottság volna. Az iskolák és a tanárok nagyrésztől csak az várható el, hogy a többféle, részleteiben is kidolgozott, oktatási segédletekkel ellátott lehetőség közül kiválassza az ő körülményeinek megfelelőt, amit önálló munkával adaptál. Gondoskodni kell tehát arról, hogy legyen miből választani.

Megállás nélkül lehetne folytatni még az előkészítésnél figyelembe veendő gondolatokat, de célszerűbb rátérni az elképzelt iskolarendszer főbb jellegzetességeire.

Milyen legyen a megújuló iskolarendszer?

- *A gyermek fejlődéséhez igazodó*, tehát az oktatás-nevelés folyamatában 6+6-os jellegű, ami valójában $(4+2)+(4+2)$ -t jelent.

Az alapiskola első 4 éve elsősorban az alapkészségek és alapképességek megerősítését, kialakítását szolgálná, beleértve az első idegen nyelv erőteljes beindítását is.

Az oktatási-nevelési folyamat következő két éve (5. és 6. osztály) hármas feladatot látna el: 1. Lehetőséget biztosítana a nehezebben haladóknak, hogy a beszéd, az írás, az olvasás, a számolás, a mozgás és a manuális tevékenység területén eljussanak a mindenki számára szükséges szintre. 2. Tovább segítené a matematika, az idegen nyelv, az ének, a rajz előrehaladását és előkészítené az általános műveltséget biztosító időszak többi tantárgyának bevezetését (elemi ismeretek gyűjtése, az absztrakciós képesség erősítése stb). 3. Az életkorra jellemző értelmi szintre és érzelmi fogékonyságra építve erősítené a humánumot, a helyes én- és nemzettudatot, a másság elfogadását és tiszteletét stb.

Ez a három feladatscsoport csak megnevezésében különülhet el, valójában egységet alkot. Az egyes részekre fordított idő és energia aránya azonban a gyerekcsoportok adottságai szerint változhat.

Ezalatt a két év alatt kellene megtélni, hogy felkészült-e a gyerek a továbbhaladásra, de nem volna jó, ha ez egy formális vizsgálattal történe. A kiemelkedő képességűeknek még itt meg kellene adni a lehetőséget, hogy az érdeklődésüknek megfelelő területen (pl. második idegen nyelv, számítástechnika, zenetanulás, sport stb.) előre haladhassanak.

A középiskola alsó négy osztálya (13-16 éves korig) az általános alpműveltség megszerzésének időszaka. Itt elsősorban a mindenki számára szükséges, és a többség által elsajátítható műveltségtartalom, gondolkodásmód, viselkedési forma stb. megismerésére, befogadására kerülne sor.

Itt már szükség van a helyi illetve egyéni igények szélesebb körének teljesítésére, és ennek érdekében heti 3-4 tanóra "szabad sávként" történő felhasználására. A szabad sáv óráit azonban nemcsak újabb tantárgyak bevezetésére lehetne felhasz-

nálni, hanem kötelező tantárgyak (pl. idegen nyelv, matematika stb.) óraszámának emelésére is. Így teljesíthető lenne a többször akarók igénye, és a gyengébbek felzárkóztatása is.

Ebből a szakaszból válhatnának ki 14 évesen azok a gyerekek, akik nem akarnak vagy nem képesek az elméleti igényű szakmák irányába menni. Részükre a gyakorlati igényű szakmák elsajátítására 14–17 vagy 18 éves korig, a szakoktatás egyik változata biztosítaná az előrehaladást.

A 16. vagy 17. évet követné az a vizsga (mérés), ami felvilágosítást adna a tanulóknak felkészültségéről a továbbhaladást illetően. A kötelező oktatás időszaka után az elmélet-igényes szakmák képzésére és az értelmiségi pályák előkészítésére kerülhetne sor.

Ez a felosztás tehát nem az iskola egy lehetséges struktúrája, hanem az oktatási-nevelési folyamat célszerűnek látszó felépítése. Igaz, ehhez legjobban – de nem kizárólagosan – a 6 osztályos középiskola illeszkedik, nem mindegy azonban, hogy ez is milyen szervezeti rendszerben.

– Az ország néhány tíz gimnáziumát abban kellene érdekeltté tenni, hogy 4+8-as vagy 6+6-os iskolai felépítésben tanítsa 8 illetve 6 éven keresztül a már ilyen fiatalon is kiemelkedően tehetségesnek látszó gyerekeket.

A meglévő gimnáziumok és szakközépiskolák többségének azonban nem lehet csak ez a feladata. A következő 15–20 évben biztos, de talán ezt követően is gondolniuk kell a később érő tehetségekre, a gimnáziummal nem rendelkező települések fiatal lakóira, és a 16 éves korig tartó kötelező oktatásban részt vevő átlagos, vagy az elméleti ismeretekben gyengébb (nem gyenge) képességűekre is. Ennek a 13–14 éves korosztállyal megnövelt létszámú tanulói tömegnek az oktatását a jelenlegi középiskolák nem képesek egyedül ellátni, tehát nem lehet a 6+6-ot úgy felfogni (a 4+8-at még kevésbé), hogy 6 osztály elemi iskola, és ettől szervezetileg elválasztva 6 osztály középiskola.

Ezért a középiskolák nagy része például egy osztállyal – a hozzá 12 évesen kerülőkkel – 6 éven keresztül foglalkozna, ha valamilyen szempontból kiemelkedőt tudna biztosítani ezeknek a tanulóknak. Lehet, hogy ez a "kiemelkedő" a magas átlagszínvonal, a szűkebb környék legjobb diákjainak biztosított minőségi oktatás lenne.

Egy-két párhuzamos osztályba a középiskolák azokat a 14 éves tanulókat fogadnák, akik – a körzetükben lévő jelenlegi általános iskolákban – jól elvégezték a középiskola első két osztályát és elméletibb igényű életpálya felé haladnak. Ezek a gyerekek 4 évig vagy 2 évig járnának ide attól függően, hogy milyen eredményt érnek el a következő két évben és 16 évesen mi az elképzelésük további életükről.

Egy párhuzamos osztályt biztosítani kellene azoknak a 16 éveseknek is, akik olyan nagyközségben, kisvárosban vagy nagyvárosi kerületben jártak eddig iskolába, ahol az önkormányzat 10 osztályosra fejlesztette fel az iskolájukat, és akik egyetemre vagy főiskolára szeretnének menni.

– A legjobb szakközépiskoláknak olyan feltételeket kellene biztosítani, hogy a 16 évesen fogadott fiataloknak 4 év alatt a jövő számára "európai" színvonalú tudást biztosítsanak a modern elméletigényes szakmákban és 5 év alatt a technikai vizsgákra is felkészíthessék a legjobbakat. Így kisebb, koncentrált beruházással, hatékonyabb oktatási feltételek között nagyobb létszámban lehetne jól képzett szakembereket biztosítani, mint a 6+6-os rendszer második 6 évében elhelyezett szakközép-

iskolákkal, ahol az általános műveltség alapjait is meg kellene adni a tanulóknak.

Egy 6 osztályos, 24 tanteremmel rendelkező szakközépiskola például csak 4 párhuzamos osztályt tud elhelyezni, és így a "gépparkját" használva, csak 100–120 tanulója végezhet évente. Ugyanebben az épületben, ha a 16 éveseket fogadják és 4 évig tanítják őket, 6 párhuzamos osztály használhatja a műhelyeket, a szakmai felszerelést, tehát évente 50%-kal több, jobban képzett tanuló végezhet.

Ebben az iskolában a 4 év (16–20 éves kor) elegendőnek látszik, hogy minden diák teljesítse a középiskolai záróvizsgát, és a szakképesítést biztosító vizsgát. A jobbák a szakirányú felvételi vizsgára és az érettségi vizsgára is felkészülhetnek attól függően, hogy ez utóbbi milyen lesz.

Ez az iskola alkalmas a hozzá 18 évesen kerülők szakképzésére is, hiszen a középiskolai záróvizsga után 2–3 év elegendő lehet még az elméletigényes szakmák elsajátítására is.

A jelenlegi szakközépiskolák másik része gimnáziumi feladatokat láthatna el, hiszen a felsőoktatásban várható létszámnövekedés és a 16 éves korig tartó kötelező oktatás általánossá tétele ezt indokolja.

A szakközépiskolák harmadik része, valamint az ipari tanuló iskolák többsége elsősorban 16 évesen fogadná a tanulókat és 2–3 év alatt szakmát adna nekik önállóan, vagy az érintett vállalatokkal, iparosokkal, gazdaságokkal közösen.

Ez az iskola minden tanulót felkészítené szakvizsgára és a középiskolai záróvizsgára is (a legjobbakat biztosan).

Ugyanezek az iskolák fogadnák azokat a 14 éveseket is – egy másik tagozatra –, akik nem akarnak, vagy nem képesek az elméletibb pályák felé haladni. Ezek a gyerekek 3–4 év alatt szakvizsgát tennének egy gyakorlati igényű szakmából (pl. szobafestő, varrónő stb).

Az általános alpműveltségi vizsgát 16–17 éves korukban ők is teljesítenék, mert ebben az iskolában folytatnák – 3–4 évre széthúzva – az alsó középiskola tananyagának feldolgozását, saját lehetőségeiknek megfelelő változatban. Az alpműveltségi vizsga sikeres teljesítése alapfeltétele volna az iskola elvégzésének.

– A dolgozók iskolái is megszervezhetők az előbb vázolt felépítéshez igazítva. A gyógypedagógiai és más speciális iskolák a nekik megfelelő sajátos szerkezetben kellene, hogy dolgozzanak.

Az elmondott gondolatok nagyrésze – valamilyen rendszer részeként – már ismert. Ezeket figyelembe véve, de sok részletnek más hangsúlyt adva, néhány ötletet hozzátéve szerettem volna egy olyan koherens rendszerre javaslatot tenni, amely szerint:

1. Ellentétben a harmincas évek iskoláival – ahol három "úton" (elemi, polgári és gimnázium) nem a tehetség alapján indították el a 10 éves gyerekeket, és később feljebb kapaszkodni csak kemény vizsgákkal lehetett – itt *mindenki elindulhatna a "csúcs" felé*. Csak az lépne ki a fő vonalból, aki nem akar, vagy nem tud élni a biztosított lehetőséggel.

2. Az egyéni képességek és szándékok szerint mindkét irányban megvan a mozgási lehetőség. A jóképességűek többsége az iskoláján belül valósíthatja meg elképzeléseit. A kivételes képességűeknek, vagy kivételes helyzetben levőknek ott van néhány kiemelt gimnázium.

A szerény képességűek 14 éves kortól szakmát tanulhatnak. Így a széles középmezőny a kötelező tananyag feldolgozásában megközelítőleg együtt haladhat.

